

6. Panina, N. (2001). Molod Ukrainy: struktura tsinnosti, sotsialne samopochuttia i moralno-psykholohichni stan v umovakh totalnoi anomii [Youth of Ukraine: structure of values, social well-being and moral and psychological state in conditions of total anomie]. Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh [Sociology: theory, methods, marketing], no. 1, pp. 5-26.

7. Zabrotskyi, M. M. (1998). Vikova psykholohiia [Age psychology]. Kyiv : MAUP, 310 p.

8. Zobenko, N. (2012). Deiaki aspekty doslidzhennia problemy deviantnoi povedinky nepovnitnikh [Some aspects of studying the problem of deviant behaviour of juveniles]. Ridna shkola [Native school], no. 3, pp. 36-40.

В статье определены основные теоретические и методологические основы обеспечения профилактики нарушений в поведении несовершеннолетних. Проанализированы психологические и педагогические подходы к профилактике девиантного поведения, акцентировано внимание на научных исследованиях по данной проблеме. Авторами констатировано, что антиморальные проявления в поведении людей, особенно несовершеннолетних, является актуальной темой для мирового общества в целом и украинском в частности. Именно поэтому профилактика и преодоление проявлений девиантного поведения является необходимым условием оздоровления общества, важной составляющей социальной политики государства. Сделан вывод, что поступательное развитие общества обусловлено отношением к детям, пониманием их проблем, интересов, запросов, потребностей, умение сделать шаг навстречу, в частности важно, если речь идет о «трудных» подростках.

Ключевые слова: девиантное поведение, антиморальные проявления, оздоровление общества, социальная политика государства.

The main theoretical and methodological basics for preventing behaviour deviations of juveniles are defined in the article. Attention is focused on the studies made by such scientists as Ya. Komenskyi, K. Ushynskiy, Zh.-Zh. Russo, I. Pestalotsti, R. Owen, M. Dobroliubov, D. Pysariev, M. Pyrohov, O. Ostrohorskyi and others. It's also stated that immoral behavior especially among youths is an extremely painful subject for world society in general and Ukrainian in particular and social deviations are as diverse as existing standards of behaviour. Action can be not seen as social standard due to objective or subjective reasons, purposes or motives, direct or indirect results. It can be innovative or conservative, typical or not, irregular or regular, positive or negative. However, boundaries and transitions between all such grades are rather feeble and interchangeable. The most insistent and dangerous for society and personality, hardly removed social deviations are considered as social pathology. On the level of national policy important tasks of scientifically valid analyse of the life values system and priorities for modern youth arise. Study of possible influence on the formation of value hierarchy of Ukrainians with the aim at optimization of the mentioned responsibility that will support harmonious and coordinated common being of descendants between themselves and other countries representatives is very important. That is why prevention and overcoming the displays of deviant behaviour is an important condition on the way of improving the society, an important part in social policy of the state. Conclusion that the progressive society development is defined by attitude towards children, understanding their problems, interests, requests and needs, ability to take a step forward, especially when speaking about troubled teens, was made.

Key words: deviant behavior, anti-moral manifestations, the improvement of society, the social policy of the state

УДК 373.3.064.2:373.3.011

DOI 10.31339/2413-3329-2019-1(9)-31-33

Лабощ Катерина Ярославівна,

аспірант,

Мукачівський державний університет, м. Мукачево

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДЛЯ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТТЯ)

Стаття присвячена проблемі розвитку освіти для ромського населення на Закарпатті. Проведено ретроспективний аналіз і проаналізовано статистичні дані, які розкривають різноаспектні питання цієї етнічної спільноти та зумовлюють особливості роботи педагогів з дітьми-ромами. Автором наведено приклади створення освітнього середовища для ромів в Ужгородському та Мукачівському районах Закарпатської області, зазначено, що велику допомогу в розвитку освіти і культури ромського населення надають громадські та релігійні організації.

Ключові слова: Закарпаття, освітнє середовище, ромське населення.

Постановка проблеми. В системі факторів економічного і соціального розвитку країни та регіонів вагома роль сьогодні приділяється підвищенню освіченості населення. Закарпатська область є однією з найбільш багатонаціональних в Україні. У цьому регіоні проживають понад 30 національностей, серед яких українці, росіяни, угорці, словаки, чехи, німці, євреї, роми та інші. Характеризуючи освіту національних меншин Закарпаття, варто зупинитися на становленні і розвитку освіти ромської національності. Ромська етнічна меншина регіону значно відрізняється від інших спільнот особливостями життєдіяльності, етнокультурної мобілізації та етноменталітетом. Ця специфіка проявляється у низькому рівні освіти, що зумовлюється певними чинниками. Складні соціально-економічні умови життя й освітньо-культурні проблеми ромського населення області вимагають ґрунтовного дослідження.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Соціально-демографічні умови життєдіяльності ромського населення Закарпаття вивчали науковці Г. Ємець, Б. Дяченко. Проблемні аспекти сучасного полікультурного суспільства ромів розкриті А. Адамом, Е. Балогою, А. Коше, М. Лендшел, С. Навроцькою.

Питання освіти ромських дітей знайшла висвітлення в публікаціях С. Адама, Т.Атрощенко, С. Навроцької, В. Фернеги тощо.

Мета статті: провести ретроспективний аналіз досліджуваної проблеми та виявити особливості створення освітнього середовища для ромського населення Закарпаття на початку XXI століття.

Результати дослідження. Відповідно до статистичних даних сьогодні в регіоні проживає близько 15 тисяч ромів, що складає біля 1,2% від загальної кількості населення регіону. Позитивна демографічна ситуація серед цієї народності, на фоні негативних демографічних процесів в Україні, пояснюється традиційно великою народжуваністю, багатодітністю та раннім віком одруження.

Ромське населення переважно проживає в Ужгороді, Мукачеві, Сваляві, Берегові, Виноградіві та Чопі. Порівняно великі поселення ромів наявні у густонаселених селах і селищах Виноградівського, Берегівського і Ужгородського районів, а саме в Королеві, Вилоку, Підвиноградіві, Довгому, Великій Доброні, Руських Комарівцях, Великих Лучках та інших. Варто відмітити, що яскраво виражених місць розселення ромів у перерахованих

поселеннях теж немає, і, як правило, вони мешкають на околиці сіл та міст [1].

Для ромів, як і для всіх людей, освіта є ключем до цивілізованого майбутнього. У цьому контексті некоректно протиставляти їх будь-якій іншій етнічній групі. Водночас ця народність має свої унікальні риси, які багато в чому й зумовлюють її особливий статус, а також породжують притаманні лише їй проблеми, що приводять до низького рівня освіченості. На думку науковців, що займалися дослідженням цієї проблеми [1; 3; 4; 8], свого часу роми просто не потрапили в загальну систему освіти через свій кочовий спосіб життя, утім, не можна вважати, що вони взагалі не отримували ніякої освіти. Просто традиційна ромська освіта в таборях завжди була прикладною, спрямованою на засвоєння традиційних ремесел і культурних надбань народу.

Історичні дані свідчать, що на території сучасної Закарпатської області ромське населення почало з'являтися на початку XV ст. Науковці, що досліджують історію ромського населення Закарпаття, стверджують, що їх розселення корелює з матеріальним добробутом домінуючого населення регіону. Тобто, роми завжди поселяються у великих поселеннях, поряд із можливим населенням області та поблизу розвинених транспортних комунікацій, тому що це полегшує їм здійснювати віками випробуваний спосіб життя.

Перші класи для дітей ромської національності були відкриті ще в 1923 році при Ужгородській українській школі. У 1926 році для дітей ромів в Ужгороді було збудовано окрему школу, навчання в якій розпочалося 22 грудня 1926 року. Це найстаріша ромська школа не лише в Закарпатській області, але і в цілій Східній Європі. Ініціював її будівництво ніхто інший, як чехословацький президент Т. Масарик, саме з його прізвищем у регіоні пов'язують розвиток освітніх закладів. Зрештою, Т. Масарик, мабуть, найкраще розумів проблему ромської общини, тому ледь не першим виступив з ініціативою побудувати школу для ромських дітей. Чеський уряд виділив 10 тисяч крон на її будівництво, а будувалася вона руками самих ромів, які тісно проживали в таборі сьогоденного мікрорайону «Шахта». Вже в той час школа мала класні приміщення, окрему кімнату для вчителів, клас музики, кімнату гігієни тощо. При школі працювали вечірні курси для дорослих, а вчителі вели просвітницьку та культурну роботу серед ромів області. Зокрема, в 1931-1935 роках при школі діяв ромський шкільний ансамбль, який із власною програмою виступав серед населення та в санаторіях, містах Словаччини і Чехії. Згодом ромські школи були відкриті в Мукачеві та с. Лінці Ужгородського району [6].

В контексті сьогодення питання освіти ромів Закарпаття надзвичайно складне і тісно пов'язане із звичаями, психологією та їх способом життя. При цьому виявляється пряма залежність між рівнем здобутої освіти та їх майновим статком. Однією з основних проблем розвитку освіти ромської народності є той факт, що всі школи області, де навчаються роми, здійснюють освітній процес українською, угорською та румунською мовами. Причина зрозуміла, адже сьогодні в мові цієї народності тільки виробляються сталі норми, правила літературної мови та вимови, які б об'єднали численні діалектні відмінності. Навчальні програми, підручники і посібники для ромського населення почали створювати відносно нещодавно. Ще однією проблемою є відсутність вчителів, які б досконало володіли ромською мовою, а серед самих ромів Закарпаття вищу освіту мають тільки півтора десятка чоловік. Все це призводить до того, що діти цієї національності майже всі здобувають початкову освіту, половина з них – неповну середню освіту, і лише близько 20% завершують навчання в ЗЗСО. Вищу освіту здобувають одиниці.

Згідно з проведенням в Україні 2015 року соціологічним опитуванням ромів, чимало представників цієї національності (23%) взагалі не вміють писати та читати, що негативно впливає на їх рівень життя. 24% респондентів не мають будь-якої освіти, а найбільш поширеною серед них є неповна середня (37,2%). Частка ж людей, які отримали чи отримують на даний момент вищу

освіту, є взагалі мізерною – лише 1%. Дані з інших джерел свідчать, що лише 6% ромів України здобули професійно-технічну чи повну загальну середню освіту, а понад 90% так і не отримали повної освіти в навчальних закладах. Тому, на жаль, освітній рівень серед представників ромської меншини є найнижчим в Україні [7, с. 16].

На початку XXI ст. на Закарпатті діти ромської народності навчалися у 115 школах. Зокрема, школи, де здобували освіту роми, діяли в Ужгороді – ЗОШ І-ІІ ступенів №13 та ЗОШ І-ІІ ступенів №14, в Мукачеві – ЗОШ І-ІІ ступенів № 14, в Берегові – ЗОШ І-ІІ ступенів № 7, в Сваляві – ЗОШ І-ІІ ступенів №5 та ЗОШ І-ІІІ ступенів № 3, смт. Вишково – ЗОШ І ступенів тощо. Близько 800 ромських дітей навчалася в закладах освіти Берегівського, Виноградівського, Мукачівського, Ужгородського та в інших районах. У 2003 – 2006 роках для дітей ромської народності відкрито філію Червенівської ЗОШ І-ІІ ступенів у с. Домбоки, клас-комплект у Міжгірській ЗОШ І-ІІІ ступенів та у ЗОШ І-ІІІ ступенів с. Великий Березний [5].

В Закарпатській області розроблено цільову програму «Ромське населення». У її рамках реалізується план заходів щодо розширення мережі загальноосвітніх закладів, у яких навчаються діти-роми. В Ужгороді, де проживає близько 3 тисяч ромів, працюють дві ромські школи, а діти дошкільного віку відвідують дошкільні заклади №1, 18, 40, що розташовані в місцях компактного проживання цієї національності. У Мукачівському районі проживає понад 2 тисячі ромів, з них близько 600 учнів, які навчаються у 12 закладах загальної середньої освіти, у тому числі організовано навчання в 5 самостійних початкових класах. Однією з найбільш сучасних є школа у с. Серне, побудована на кошти реформаторської релігійної общини м. Міддельбурга (Голландія) у формі гуманітарної допомоги і відкрита 16 червня 2001 року.

Цікавим є досвід роботи ромського центру розвитку дітей раннього віку, що діє на базі Соціального центру «Благо» в Ужгороді. Тут проблему вирішують комплексно: дітей соціалізують, дають їм необхідні знання про навколишній світ, пояснюють важливість дотримання санітарно-гігієнічних вимог. Ведеться також активна робота з батьками: їм вказують на переваги освіти, допомагають оформити документи, яких роми часто не мають. Саме через відсутність документів у батьків (а отже й у їхніх дітей) представники цієї національності не мають можливості отримати соціальну допомогу від держави, не можуть записати дітей до школи тощо. Щороку у Ромському центрі навчається дві групи дітей; заняття тривають півтори години на день. Педагоги зазначають, що між роботою у цьому центрі та у звичайній школі є різниця: вчителі самі складають програми, усі діти мають різний рівень підготовки, тому важливо прискорювати чи вповільнювати темп програми відповідно до потреб кожного учня і всієї групи.

Окрім того, в Ужгороді діє недільна школа ромів, а при Ужгородському дитячому палаці «Падіон» працюють гуртки «Ромський дитячий хореографічний ансамбль», «Інструментальний ансамбль». При міському центрі дозволя дітячий ромський ансамбль «Ром Сом», ансамбль «Сонячна Радванка». Зусиллями ромських культурно-просвітницьких товариств і за фінансового сприяння міжнародних організацій було зареєстровано одну з перших в Україні ромських газет «Романі Яг», яка з 2002 року отримала статус всеукраїнського ромського двотижневика. Для представників ромської народності, які проживають дисперсно, в регіоні функціонують 4 недільні школи, засновниками яких є відділи освіти та ромські товариства Ужгородського, Великоберезнянського, Виноградівського районів.

Варто зазначити, що велику допомогу в розвитку освіти і культури ромського населення в області надають громадські та релігійні організації. До прикладу, на початку 2007 року на Закарпатті діяло 18 культурно-просвітницьких ромських організацій, більша частина з яких зареєстрована в Ужгороді. До найбільш активних організацій можна віднести: «Карітас», «Червоний Хрест – Голландія», «Східно-європейська місія», «Милосердя», фонд «Відродження» [3].

Діти ромської народності активно залучаються до художньої творчості, занять фізичною культурою і спортом. До

прикладу, при Великобичківській ЗОШ І-ІІІ ступенів багато років активно діють спортивні секції, у Тур'я - Реметівській ЗОШ І-ІІІ ступенів створено танцювальний ансамбль. У 2004 році на базі Палацу для дітей та юнацтва в Ужгороді проведено обласний фестиваль ромського народного мистецтва.

Серед тих чинників, які дійсно мотивують ромів до навчання, є діяльність Ромського освітнього фонду. Його роботу в Україні координує Міжнародний фонд «Відродження». Цей фонд пропонує стипендії для студентів-ромів у вищих навчальних закладах, які мають державну акредитацію в Албанії, Боснії і Герцеговині, Болгарії, Хорватії, Чехії, Угорщині, Косово, Македонії, Чорногорії, Молдові, Румунії, Росії, Сербії, Словаччині, Туреччині й Україні. Стипендії призначаються на конкурсній основі для тих студентів, що здобувають освітній рівень бакалавра, магістра або доктора філософії.

До вивчення пропонують декілька напрямків: історію ромського народу, право і гуманітарні дисципліни, медицину і міжнародні відносини. Загалом, вже понад 300 талановитих ромів змогли отримати або зараз отримують вищу освіту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Причин, за яких більшість ромів залишаються без освіти, багато, однак подолати їх самотужки вони не в силі. У той час, коли держава не зовсім може впоратися з цими негараздами, ефективною є діяльність громадських та релігійних організацій. Сьогодні вкрай важливо проводити роз'яснювальну роботу серед ромів, що саме через освіту є можливість розірвати коло злиднів і неосвіченості, дати шанс їх дітям у майбутньому повноцінно інтегруватися в українське суспільство.

Список використаних джерел

1. Адам А. С. Проблема інтеграції ромів в українське суспільство : матеріали науково-практичної конференції [«Міжетнічні відносини на Закарпатті : стан, тенденції і шляхи поліпшення»] / під загальною редакцією П. В. Токаря. – Ужгород, 2001. – С. 105–110.
2. Гаврош О. Волохи йдуть! [Електронний ресурс] / О. Гаврош // Україна молода. – 2007. – Випуск 227. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1058/188/37993/>
3. Смець Г. Цигани на Закарпатті : проблеми соціалізації / Г. Смець, І. Мигович // Політологічні читання. – 1994. – № 1. – С. 140–166.
4. Навроцька Є. Проблеми навчання і виховання дітей ромської народності : матеріали семінару- практикуму керівників недільних шкіл національних меншин Закарпаття. – Ужгород, 2000. – С. 29–32.
5. Орлова О. Освіта ромів : вирватися із замкненого кола [Електронний ресурс] / О. Орлова // Правовий простір. – 2015. – Режим доступу: http://www.irf.ua/anevents/news/osvita_romiv_virvatisya_iz_zamknеноgo_kola/
6. «Романі Яг». Історія, культура, право. - Ужгород : Карпати, 1998. – 111 с.
7. Цигани Закарпаття : проблеми, шляхи вирішення / Л. П. Малик, М. І. Пітюлич, О. С. Передрій, В. А. Шинкар. - Ужгород, 1991. – 46 с.
8. Atroshchenko, T., & Martsenyuk, M. (2017). Multicultural education of Transcarpathia: retrospective analysis and current trends. American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research. Issue: 1 (4). Publ.: Ukraine and Ukrainians Abroad» Not-for-profit Cooperation) (New York, NY, USA), p.16–21.

References

1. Adam, A. Ye. (2001). The problem of Roma integration into Ukrainian society. Interethnic relations in Transcarpathia: state, trends and ways of improvement: materials of the scientific and practical conference. Uzhhorod (in Ukr.)
2. Havrosh, O. (2007). Volokhy go! Young Ukraine, 227. Retrieved from <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1058/188/37993/> (in Ukr.)
3. Yemets', H., & Myhovych, I. (1994). Gypsies in Transcarpathia: the problems of socialization. Political reading, 1, 140–166 (in Ukr.)
4. Navrots'ka, Ye. M. (2000). The problems of education and upbringing of children of Roma nationality. Materials of the seminar-practice of the leaders of Sunday schools of national minorities of Transcarpathia. Uzhhorod (in Ukr.)
5. Orlova, O. (2015). Education for the Roma: to escape from a closed circle. Legal space. Retrieved from http://www.irf.ua/allevents/news/osvita_romiv_virvatisya_iz_zamknеноgo_kola/ (in Ukr. «Romani Yah». History, culture, law. (1998). Uzhhorod: Carpathians (in Ukr.)
6. Malyk, L. P., Pityulych, M. I., Peredriy, O. S., & Shynkar, V. A. (1991). Gypsies in Transcarpathia: problems, solutions. Uzhhorod (in Ukr.)
7. Atroshchenko, T., & Martsenyuk, M. (2017). Multicultural education of Transcarpathia: retrospective analysis and current trends. American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research. Issue: 1 (4). Publ.: Ukraine and Ukrainians Abroad» Not-for-profit Cooperation» (New York, NY, USA), 16-21 (in Engl.)

Стаття посвячена проблемі розвитку образования для цыганского населения на Закарпатье. Проведен ретроспективний анализ и проанализированы статистические данные, которые раскрывают разноаспектный вопрос этой этнической общности и определяют особенности работы педагогов с детьми-цыганами. Автором приведены примеры создания образовательной среды для ромов в Ужгородском и Мукачевском районах, указано, что большую помощь в развитии образования и культуры цыганского населения оказывают общественные и религиозные организации.

Ключевые слова: Закарпатье, образовательная среда, цыганское население.

This article has been devoted to the problem of creating an educational environment for the Roma population in Transcarpathia. A retrospective analysis has been made and statistical data have been analyzed that have revealed the multi-dimensional aspects of this ethnic community and determined the peculiarities of the pedagogical work with Roma children. The author has revealed that the Roma ethnic minority of the region is significantly different from other communities in peculiarities of life, ethnocultural mobilization and ethnic identity. According to the Roma nomadic way of life, they did not get into the general educational system, however, we can not assume that they did not receive any education at all. Simply traditional Roma education in the camps has always been applied, aimed at assimilating traditional crafts and cultural achievements of the nation. Today, this specificity manifests itself in a low educational level, which is conditioned by certain factors: difficult socio-economic life conditions, segregated schools, lost study motivation, the absence of teachers who perfectly know Roma language, and others. The author has presented examples of creating an educational environment for Roma children in Uzhgorod and Mukacheve districts. In addition to studying at school, Roma children have actively been involved in artistic creativity, physical education and sports. It has been noted that public and religious organizations provide a great help in the development of the education and culture of the Roma population in the region. Among the factors that really motivate gypsies to learn, is the activities of the Roma Educational Foundation. Its work in Ukraine is coordinated by the International Renaissance Foundation. It is important to carry out an explanatory work among Roma parents, because it is only through education possible to break the range of poverty and ignorance, to give their children a chance to fully integrate into Ukrainian society in the future.

Key words: Transcarpathia, educational environment, Roma population.